

ЗНАЧАЈ ПРОУЧАВАЊА ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА ЗА НАСТАВУ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ СРЕДЊЕГ ВЕКА

Сажетак: Рад се бави наставом Опште историје раног средњег века и значајем проучавања историјских извора за боље разумевање градива овог предмета. Дат је преглед свих доступних збирки извора с посебним освртом на књигу „Наративни извори за историју Европе“ путем којег се студенти могу упознати како са политичком историјом, тако и са подацима по друштвену, привредну, културну и личну историју.

Кључне речи: рани средњи век, историјски извори, хрестоматија.

Не проучавају сви студенти историју да би постали професионални историчари. Истовремено, несумњиво је значајно да сви студенти, без обзира на своја одређења у вези са каријером, у свом проучавању историје остваре најбоље резултате. Пред наставницима је задатак да их подстакну да развију ефикасност, прецизност и разумевање када је реч о историјским истраживањима. Добре оцене су одраз њихове способности учења, писања, сажимања и вођења расправа. Проучавање историје ставља на пробу и јасноћу поимања, знања, суштинско разумевање и способност анализе. Љубав према историји јесте основни предуслов за будућег историчара, али је сама по себи ретко довољна. Не постоји гаранција да ће остварене квалификације бити у складу са личним жељама. Да би остварили своје могућности, неопходно је да овладају одређеним вештинама.¹

Задатак савремене наставе није навикавање и оспособљавање студената да памте мноштво чињеница и правила, већ њихово подстицање да уче на креативан начин, да знања стичу путем размишљања и трагањем за оригиналним методама и решењима проблема, оспособљавање за креативну примену знања. У том циљу неопходно је превазићи класичну предавачку наставу, засновану на пасивном посматрању појава, опонашању радњи наставника и памћењу података, већ треба тежити тражењу начина за активно укључивање студената у наставу, сазнајни процес и активно стицање знања. Важно је оспособљавање студената за критичко расуђивање, тријерисање и одбацивање онога што се препозна као нетачно и безвредно.²

¹ Dž. Blek, D. M. Makrejld, *Izučavanje istorije*, Beograd 2007, 207-208.

² С. Ђирковић, *Трагање за предметом, прилог критичком испитивању темеља историјске*

Један од начина јесте и коришћење писаних историјских извора, који су основни извори сазнања о прошлости и на којима се темељи историјска наука. То знамо сви ми који се бавимо историјом као науком и који учествујемо у настави на Универзитету. Али то треба на одговарајући начин приближити студентима и објаснити им да је из њих настајала историја као наука, а да извори нису само студентска констатација: „На испиту прво питање – извори.. прво и елиминационо. Ко не зна, иде кући да доучи“, већ да је нешто више од тога.

Основу рада историчара чини проучавање извора и извођење доказа. Распољивост тих извора често одлучујуће утиче на популарност историографских тема, јер неке области имају предност утолико што је сачуван већи број докумената у односу на друге области. Са овим проблемом се сусрећемо у настави средњег века. С тога је за студенте историје веома значајно да буду свесни оскудице историјских извора у средњем веку.³

Извори нам преносе поруке прошлих времена и збивања, повезују историјско време (време догађања) и време у којем се врши истраживање.⁴ Историјски извори су незаобилазни у тежњи за сазнавањем прошлости, њихов значај и улога су вишеструки. Најпре, они преошћавају времена, прави су „чаробни мост“, јер спајају историјско доба у коме се проучава и историјско доба које је проучавано, упоредо повезујући историјску науку (историчара) и особиту историјску проблематику која је, као тема дате обраде, издвојена из одређене стварности која више не постоји. Упоредо са тиме што су посредници, историјски извори стоје између научника и предмета истраживања (историчара и историје) и уједно раздвајају садашње и негдашње; наиме, они су посредник који је истраживан, што омогућује да се избегне утицај сугестивних садржаја и пристрасних емоција које део извора преноси из прошлости. Над изворима се размишља, подвргнути су испитивању и рашчлањавању, у њима се откривају подаци на основу којих се стварају разлози за одређена виђења; међутим, извори историчара осамостаљују од сугестија, пристрасности и заблуда његове околине, омогућују му да не подлеже савременим виђењима, јер на основу изворних података ствара своје погледе и уверења. У оба ова случаја извори су својеврстан „чаробни зид“ који омогућава да се у највећој мери заштити од утицаја и ненаучног из прошлости и из садашњости и да се посвети предмету студија. Укратко, извори омогућују неопходну везу с прошлосту и, упоредо, штите од неповољних утицаја и из прошлости и из садашњости, а једно и друго ствара предуслов грађења знања.⁵

науке, у О историографији и методологији, Београд 2007, 349; Исти, *Настава историје пред изазовима плурализма*, у О историографији и методологији, Београд 2007, 318; М. Перовић, *Методика наставе историје као научна дисциплина*, ИГ 1-2 (1988), 121; М. Блок, *Odbrana istorije ili zanat istoričara*, Трећи програм, бр.2, Београд пролеће 1970, 380; М. Д. Лазвић, *Проблемска настава у историји, Дилема за и против*, Настава историје, бр. 8, Нови Сад 1998, 133.

³ Dž. Blek, D. M. Makrejld, *Izučavanje istorije*, 109; С. Ћирковић, *Методолошки проблеми проучавања средњовековне српске историје*, у О историографији и методологији, Београд 2007, 211.

⁴ Р. Самарцић, *На рубу историје*, Београд 1994, 22.

⁵ А. Митровић, *Пропитивање Клио, огледи о теоријском у историографији*, Београд 1996, 17-

У методологији је заступљена подела извора према критеријуму настанка сведочанства и односу према догађају или појави о којој говори. Примарним изворима се обично сматрају они који су временски најближи проучаваном периоду или потичу управо из њега, а секундарнима они који су настали касније. Основно је правило да је документарно вреднији извор примарни, а да су секундарни пут ка примарним или нужна замена, ако су примарни уништени или недоступни.⁶

Најгрубља подела историјских извора је на наративне (приповедачке) и дипломатичке. Текстови наративних историјских извора су дела која су писали историчари - савременици догађаја, или историчари каснијих времена, ако су писали на основу извора који нису очувани. Ако су сачувана историјска документа, наративни извори су за историјску науку извори другог реда. Међутим, за обраду садржаја из историје у настави наративни историјски извори су најзначајнији јер дају мање или више повезану и осмишљену целину о одређеном историјском догађају, појави или историјској личности. Највећи недостатак наративних извора јесте у томе што су они субјективне оцене, чија вредност зависи од способности, објективности, критичности и културе њихових аутора. У наративне изворе чији се текстови могу користити у обради садржаја из историје убрајамо анале, историје, геста, летописе и хронике, као и биографске и аутобиографске списе, житија и друго.⁷

Наративни извори су најзаступљенија и најутицајнија врста историјских извора у раном и позном средњем веку. Епоха у којој се сачувало мало дипломатичког материјала, готово у целости се расветљава подацима из наративних извора. Највише има података за политичку историју, али и података за друштвену, привредну, културну и личну историју. Ова врста извора најбоље представља време раног средњег века, па је путем њих потребно објаснити студентима најважније писце и њихова дела.

На просторима бивше Југославије дуго није постојала ни једна збирка извора за потребе студената из предмета Општа историја средњег века из које би студенти могли и практично да виде из чега је настала историја као наука.

Предуго се чекала једна таква књига која би требало да попуни празнину у уџбеничкој литератури којом би студенти историје, историје уметности, археологије и средњошколски наставници могли ближе да се упознају са основном грађом за историју Европе. Недостатак збирки или таквог приручника надокнађиван је скриптама или неауторизованим предавањима истакнутих професора универзитета Ивана Божића, Богумила Храбка, Симе Ћирковића, Јованке Калић, Момчила Спремића, Марка Шуњића и других.

18; Isti, *Raspravljjanje sa Klio, o istoriji, istorijskoj svesti i historiografiji*, Sarajevo 1991, 156-157.

⁶ Dž. Blek, D. M. Makrejld, *Izučavanje istorije*, 112.

⁷ М. Антоновић, *Наративни извори за историју Европе, средњи век*, Београд 2007, 11; Й. Николов, *Увод в общата медиевистика*, София 1994, 88-91.

Први који је уочио тај недостатак и урадио приручник за студенте „Хрестоматија извора за општу историју средњег вијека“ је био професор Марко Шуњић.⁸ За потребе својих предавања годинама је прикупљао изворну грађу. Вештом селекцијом и допуњавањем грађе из страних хрестоматија направио је збирку од неколико стотина страница текста који документује и осветљава догађаје и историјске процесе европског средњег века. Објављивање ове хрестоматије је било пионирско дело капиталног значаја. Део докумената превео је сам Шуњић и пропратио их одговарајућим коментарима у напоменама како би се боље објаснило оно што је недоречено. Неке текстове је, ради лакшег читања и схватања, на одговарајућим местима поједноставио и препричао, а ипак сачувао њихову суштину.⁹ Али, и поред одличних рецензија и критика, најављени даљи рад је изостао. Мањкавост ове хрестоматије је у томе што студентима поред извора нису дати и подаци о писцима ових дела.

Следећи покушај је учинио Бранислав Милутиновић књигом „Одабрани извори за општу историју средњег века са хрестоматијом – западни писци“¹⁰ Он је, у ствари, пробао да сва до тада постојећа скрипта преточи у приручник уз додавање извода из већ објављене Шуњићеве хрестоматије и тек неколицине нових извора преведених са енглеског, а не са изворног језика издања.

Негде у то време је изашла и „Живети у средњем веку (Хрестоматија средњовековних текстова I)“ професора Војислава Јелића и Радивоја Радића¹¹. У њихову збирку уврштено је двадесет текстова различитих по садржају, пореклу и времену настанка. То су, наиме, делови појединих законских споменика, одломци из историјских дела, поезија, црквени закони, богословски списи, сатирични дијалози и записи, поверљиви извештаји, писани на грчком, латинском, српском, арапском, персијском и провансалском језику. Приређивачи су покушали да на мањем броју страница временски и пространо обухвате што шире раздобље средњег века. Међутим, овакав приступ онемогућио је доследну тематску поделу целокупног изворног материјала у књизи. Чињеница да су се приликом састављања ове збирке стриктно држали хронолошког оквира у великој је мери смањила њену прегледност, те је знатно отежала разумевање и смештање изворних материјала у шири тематски контекст.¹²

Одломци средњовековних извора који су ушли у састав ове књиге представљају доста широк и репрезентативни избор. На почетку сваког из-

⁸ М. Шунјић, *Хрестоматија извора за општу историју средњег вијека*, Сарајево 1980.

⁹ Е. Капидџија, *Биографија Академика Марка Шунјића*, *Споменица академика Марка Шунјића (1927-1998)*, Сарајево 2010, 15.

¹⁰ Б. Милутиновић, *Одабрани извори за општу историју средњег века са хрестоматијом – западни писци*, Ниш 2005.

¹¹ В. Јелић, Р. Радић, *Живети у средњем веку (Хрестоматија средњовековних текстова I)*, Бања Лука 2005.

¹² Е.О. Филировић, *Војислав Јелић – Радивој Радић: Живети у средњем веку (Хрестоматија средњовековних текстова I)*, Атлант ББ, Бања Лука, 2005, 255стр, приказ у *Radovi FF knj. XIV/1*, Сарајево 2010, 429-431.

вора понуђена су само најнужнија језгровита обавештења о аутору, времену и месту настанка, те о пореклу и карактеру самог извора. Без обзира на ове мањкавости, збирка ипак представља користан приручник за студенте који похађају наставу Средњег века. Поред одломака средњовековних извора, на самом крају књиге налази се нешто краћи, али ипак користан, речник мање познатих појмова заступљених у изворима.

Применом новог закона о Универзитету и увођењем Болоњског процеса у високо образовање Општа историја средњег века је добила своје: Општа историја раног средњег века и Општа историја позног средњег века. Тада су за све ове хрестоматије биле потребне дораде. То је увидео и урадио предметни наставник професор Милош Антоновић, који изводи наставу на овим предметима у Београду и у Нишу.

Године 2007. у издању Утопије из Београда изашло је дело „Наративни извори за историју Европе – средњи век“¹³. Све оне мањкавости које су имале претходне хрестоматије делом је надоместило ово дело, и пружило чак и више од тога.

Дело је преглед најзначајнијих наративних историјских извора за рану средњовековну европску историју (отприлике до 1100. године). Књига се бави типолошким одликама дела која се сматрају за значајне историјске изворе у медијевистици, затим појединим ауторима и њиховим делима, а дати су и одабрани одломци из ових дела на латинском језику са преводом на српски.

Ово је основно дело које се користи у настави Опште историје раног средњег века и на основу њега се студентима приближава почетак средњег века. Аутор ове књиге држао се основних правила која су потребна за упознавање студената са наративним изворима за рани средњи век, што се и очекивало од наставника који је учио од најбољих професора, а од кога сада и ми учимо како треба обрадити изворе на вежбама овог предмета.

Та основна правила су:

- ко је написао дело, ко је аутор и које је било његово место у друштву
- где и када је настало дело
- зашто је написано дело и које су биле околности његовог настанка
- коме је намењено, који је био интерес аутора текста, зашто је писао и да ли за то има доказа у самом тексту
- ко је читалац тога дела и како то може утицати на дело, дати примере за то
- који су аргументи недовољно обрађени
- какво је то дело, којој врсти извора припада
- да ли аутор има кредибилитет, да ли је неутралан и објективан
- колико се идеје и подаци извора разликују од званично прихваћене историје у литератури
- колико текст налази потврду у документарним изворима
- које информације даје¹⁴

¹³ М. Антоновић, *Наративни извори за историју Европе, средњи век*, Београд 2007.

¹⁴ Dž. Blek, D. M. Makrejd, *Izučavanje istorije*, 223, up. Joel. T. Rosenthal, *Understanding Medieval Primary Sources*, Oxford, 2011.

Још неке ствари можемо наћи у Наративним изворима:

- колико је то дело типично за период настанка
- колико је било у употреби
- које податке дели са другим изворима тога периода, који су нови, а који преузети из ранијих периода
- које још податке даје, а везани су за српски средњи век

И на крају, оно што краси ово дело, то су одабрани изводи извора представљени у оригиналу на латинском језику са српским преводом, како би олакшали изучавање студентима који нису вични латинском језику.

Све ово побројано служи да би на вежбама студенти лакше пробали да сами интерпретирају изворе, чиме их охрабрујемо да развију осећај за изучавање и представљање историјских извора. Ово је процес за који је потребно стрпљење, мало праксе и доста рада. Али овако ће се на крају развити врло важна вештина да сами размишљају, што је основна улога проучавања историјских извора у настави раног средњег века.

Ова књига може умногоме да помогне студентима да путем доношења судова савладају учење овог предмета. Да науче да су читање, постављање питања и размишљање целовит процес. Неке текстове је теже разлагати од других, мада је на све њих могуће применити научни приступ. Надамо се да ће тако постати успешни у прављењу разлике између примарних и секундарних извора и да ће им овај период постати нешто блиско, а не страно, не само нешто што „морају“ да науче.¹⁵

А ми можемо да се надамо да ће ускоро изаћи исто овако добар приручник који ће олакшати и проучавање извора за Општу историју позног средњег века и да ће тако целина, некад позната као општа историја средњег века, добити целовит преглед наративних извора.

Литература

- Антоновић, М. 2007. *Наративни извори за историју Европе, средњи век*. Београд: Утопија.
- Blek, Dž. 2007. *Izučavanje istorije*. Beograd: Clio.
- Blok, M. 1970. *Odbrana istorije ili zanat istoričara*, Treći program, br.2, Beograd proleće 1970, 329–459.
- Јелић, В. и Радић Р. 2005. *Живети у средњем веку (Хрестоматија средњовековних текстова I)*, Бања Лука: Атлантик ББ.
- Кapidžija, Е. 2010. *Биографија Академика Марка Шунјића*, Spomenica akademika Marka Šunjića (1927-1998), Sarajevo: Filozofski fakultet, 13-16.
- Лазих, М. Д. 1998. *Проблемска настава у историји, Дилема за и против*, Настава историје, бр. 8, Нови 7. Сад, 132-135.

¹⁵ Dž. Blek, D. M. Makrejd, *Izučavanje istorije*, 226.

- Митровић, А. 1996. *Пропитивање Клио, огледи о теоријском у историографији*, Београд.
- Mitrović, A. 1991. *Raspravljanje sa Klio, o istoriji, istorijskoj svesti i historiografiji*, Sarajevo.
- Милутиновић, Б. 2005. *Одабрани извори за општу историју средњег века са хрестоматијом – западни писци*, Ниш: Центар за балканске студије.
- Николов, Ђ. 1994. *Увод в общата медиевистика*, София: Българската академия на науките.
- Перовић, М. 1988. *Методика наставе историје као научна дисциплина*, ИГ 1-2, 119-128.
- Rosenthal, J.T. 2011. *Understanding Medieval Primary Sources*, London: Oxford University Press.
- Самарџић, Р. 1994. *На рубу историје*, Београд.
- Ђирковић, С. 2007. *Методолошки проблеми проучавања средњовековне српске историје*, у О историографији и методологији, Историјски институт Београд, *Studia Historica collecta*, knj. 3, 207-214.
- Ђирковић, С. 2007. *Настава историје пред изазовима плурализма*, у О историографији и методологији, Историјски институт Београд, *Studia Historica collecta*, knj. 3, 305-322.
- Ђирковић, С. 2007. *Трагање за предметом, прилог критичком испитивању темеља историјске науке*, у О историографији и методологији, Историјски институт Београд, *Studia Historica collecta*, knj. 3, 345-356.
- Filipović, E.O. 2010. *Војислав Јелић – Радивој Радић: Живети у средњем веку (Хрестоматија средњовековних текстова I)*, Атлантик ББ, Бања Лука, 2005, 255стр, *Radovi FF Sarajevo* knj. XIV/1, 429-431.
- Ѕунјић, М. 1980. *Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka*, Sarajevo.

Silvana Milošević

THE IMPORTANCE OF STUDING HISTORICAL SOURCES IN TEACHING “GENERAL HISTORY OF THE EARLY MIDDLE AGES”

Summary: The paper deals with the teaching of general history of the early Middle Ages and the importance of studying historical sources for better understanding of the content of this course. An overview of all available collections of sources with particular reference to the book “The narrative sources for the history of Europe” through which students will be introduced to the political history and the data for the social, economic, cultural and personal history.